

بہ نام خدا

دانشگاه اصفهان

دانشکده زبان‌های خارجی

گروه زبان‌شناسی

پایان‌نامه‌ی کارشناسی‌ارشد رشته‌ی زبان‌شناسی همگانی

محدودیت‌های گزینشی در پسوندافزایی اشتقاقی زبان فارسی

استاد راهنما:

دکتر عادل رفیعی

استاد مشاور:

دکتر بتول علی‌نژاد

پژوهشگر:

سارا اظهري

آبان ماه ۱۳۹۱

کلیه حقوق مادی مترتب بر نتایج مطالعات، ابتکارات
و نوآوری های ناشی از تحقیق موضوع این پایان نامه
متعلق به دانشگاه اصفهان است.

شود کارش پایان نامه
رعایت شدادت

دانشگاه اصفهان
دانشکده زبان‌های خارجی
گروه زبان‌شناسی

پایان نامه ی کارشناسی ارشد رشته ی زبان‌شناسی همگانی
خانم سارا اظهري تحت عنوان

محدودیت‌های گزینشی در پسوندافزایی اشتقاقی زبان فارسی

در تاریخ ۹۱/۸/۲۷ توسط هیأت داوران زیر بررسی و با درجه عالی به تصویب نهایی رسید.

- امضا ۱- استاد راهنمای پایان نامه دکتر عادل رفیعی با مرتبه‌ی علمی استادیار
- امضا ۲- استاد مشاور پایان نامه دکتر بتول علی‌نژاد با مرتبه‌ی علمی استادیار
- امضا ۳- استاد داور داخل گروه دکتر رضوان متولیان با مرتبه‌ی علمی استادیار
- امضا ۴- استاد داور خارج از گروه دکتر احمد معین‌زاده با مرتبه‌ی علمی استادیار

امضای مدیر گروه

دکتر بتول علی‌نژاد

تقدیم به روح بزرگ و ارادتمندم

قلب پر مهر مادرم

و دستان همیشه همراه همسر

پروردگارم را سپاس می گویم که فرصتی برای آموختن، شاگردی استادان کراتقدر و تلاشی دوباره را میسر ساخت.
سپاسگزار و قدردانم از استاد ارجمندم جناب آقای دکتر رفیعی که راهنمایی این پایان نامه را بر عهده گرفته، در این راه
همواره پشتیبان و همراه بوده و با دلگرمی ها و تشویق ها ایشان به راستی بر ایمان استادی راه نما بوده اند.
از استاد مشاورم سرکار خانم دکتر علی نژاد و استادان داور این رساله، سرکار خانم دکتر متولیان و جناب آقای دکتر
معین زاده سپاس گزارم که با نظرات ارزشمند خویش یاری گریز این رساله بوده اند.
و قدردانم از تمامی کسانی که یاری گرم بوده اند در پی نمودن این مسیر، با تمام فرودها و فرازها.

سارا انظری

آبان ۱۳۹۱

چکیده

فرایندهای دخیل در واژه‌سازی به‌ویژه وندافزایی اشتقاقی از دیرباز مورد مطالعه‌ی پژوهشگران قرار گرفته است. تا کنون در این راستا سه رویکرد عمده مطرح شده‌اند: رویکرد لایه‌ای، رویکرد محدودیت‌های گزینشی و رویکرد تفکیک-پذیری. رساله‌ی حاضر در چارچوب رویکرد محدودیت‌های گزینشی به بررسی این محدودیت‌ها در پسوندافزایی اشتقاقی زبان فارسی می‌پردازد. در این رساله محدودیت‌های گزینشی ساختاری اعم از محدودیت‌های دستوری، زیرمقوله‌ای، آوایی، صرفی، و محدودیت‌های کاربردی شامل محدودیت‌های لزوم نام‌پذیری، سودمندی نوواژه، و زیبایی‌شناختی مورد مطالعه قرار گرفته‌اند. برای انجام این کار تعداد ده پسوند زایای اشتقاقی از رساله‌ی عباسی (۱۳۸۴) انتخاب شده‌اند. مشتقات این ده پسوند از فرهنگ زانسو استخراج شده و به منظور حذف موارد قدیمی از داده‌ها، واژه‌های به دست آمده از فرهنگ زانسو در فرهنگ معاصر صدری‌افشار قرار داده شده‌اند. بدین ترتیب واژه‌های معاصر دارای این پسوندها گردآوری شده و به منظور یافتن محدودیت‌های گزینشی ناظر بر آنها مورد مطالعه و بررسی قرار گرفته‌اند. در راستای دست‌یابی به محدودیت‌های دستوری و زیرمقوله‌ای، مقولات و زیرمقولات پایه‌ها و مشتقات حاصل از پسوندهای اشتقاقی از طریق بررسی داده‌های بالفعل گردآوری شده از فرهنگ‌های زانسو و صدری‌افشار تفکیک و ارائه شده‌اند. برای به دست آوردن سایر محدودیت‌های گزینشی علاوه بر بررسی واژه‌های بالفعل، به ازای هر پسوند تعداد ۵۰ پایه‌ی مناسب دستوری و زیرمقوله‌ای که پسوند مربوطه به آنها افزوده نگشته و مشتقات حاصله وارد واژگان بالفعل زبان فارسی نمی‌گردند از فرهنگ صدری‌افشار استخراج و بررسی شده‌اند. بدین ترتیب با مقایسه‌ی واژگان بالفعل و صورت‌های زبانی ممکن اما ناموجود سایر محدودیت‌های گزینشی مطرح در این چارچوب که عبارتند از محدودیت‌های آوایی، صرفی، لزوم نام‌پذیری، سودمندی نوواژه و زیبایی‌شناختی به دست آمده و به طور جداگانه برای هر پسوند ارائه گشته‌اند.

کلید واژه‌ها: واژه‌سازی، وندافزایی، پسوند اشتقاقی، محدودیت‌های گزینشی، زبایی

فهرست مطالب

صفحه

عنوان

فصل اول: کلیات

۱	.....	مقدمه	۱-۱-
۲	.....	بیان موضوع	۲-۱-
۴	.....	اهداف تحقیق	۳-۱-
۴	.....	ضرورت و اهمیت تحقیق	۴-۱-
۵	.....	کاربرد نتایج تحقیق	۵-۱-
۵	.....	فرضیه‌ها و سؤال‌های تحقیق	۶-۱-
۵	.....	داده‌ها و روش تحقیق	۷-۱-
۷	.....	بخش‌بندی پیکره‌ی تحقیق	۸-۱-

فصل دوم: پیشینه‌ی پژوهش

۸	.....	مقدمه	۱-۲-
۸	.....	مطالعات پژوهشگران ایرانی	۲-۲-
۱۴	.....	مطالعات پژوهشگران خارجی	۳-۲-

فصل سوم: مبانی نظری

۱۹	.....	مقدمه	۱-۳-
۲۰	.....	صرف	۲-۳-
۲۱	.....	تکواژ و انواع آن	۳-۳-
۲۲	.....	تکواژ آزاد و وابسته	۱-۳-۳-

۲۲	..... تکواژ دستوری و واژگانی..... ۲-۳-۳
۲۳	..... وند..... ۳-۳-۳
۲۵	..... واژه و انواع آن..... ۴-۳
۲۵	..... صورت کلمه و واژه‌ی قاموسی..... ۱-۴-۳
۲۶	..... واژه‌ی بسیط، مشتق و مرکب..... ۲-۴-۳
۲۶	..... واژه‌ی موجود و واژه‌ی ممکن..... ۵-۳
۲۶	..... اشتقاق..... ۶-۳
۲۷	..... تصریف..... ۷-۳
۲۷	..... وندافزایی..... ۸-۳
۲۷	..... معرفی سه رویکرد مطرح در وندافزایی..... ۹-۳
۲۸	..... رویکرد لایه‌ای..... ۱-۹-۳
۳۴	..... رویکرد محدودیت‌های گزینشی..... ۲-۹-۳
۳۹	..... محدودیت‌های دستوری..... ۱-۲-۹-۳
۳۹	..... محدودیت‌های زیرمقوله‌ای..... ۲-۲-۹-۳
۴۰	..... محدودیت‌های آوایی..... ۳-۲-۹-۳
۴۱	..... محدودیت‌های صرفی..... ۴-۲-۹-۳
۴۲	..... محدودیت‌های کاربردی..... ۵-۲-۹-۳
۴۳	..... سودمندی نوواژه..... ۱-۵-۲-۹-۳
۴۳	..... لزوم نام‌پذیری..... ۲-۵-۲-۹-۳
۴۳	..... هم‌نامی..... ۳-۵-۲-۹-۳
۴۴	..... محدودیت‌های روان‌شناختی..... ۴-۵-۲-۹-۳
۴۴	..... محدودیت‌های جامعه‌شناختی..... ۵-۵-۲-۹-۳
۴۵	..... محدودیت‌های زیبایی‌شناختی..... ۶-۵-۲-۹-۳
۴۵	..... محدودیت‌های سبکی..... ۷-۵-۲-۹-۳

۳-۹-۳ - رویکرد تفکیک پذیری ۴۶

فصل چهارم: تجزیه و تحلیل داده‌ها

۱-۴ - مقدمه ۵۲

۲-۴ - پسوند اشتقاقی «انه» ۵۴

۱-۲-۴ - محدودیت‌های دستوری ۵۴

۲-۲-۴ - محدودیت‌های زیرمقوله‌ای ۵۵

۳-۲-۴ - محدودیت‌های آوایی ۵۶

۴-۲-۴ - محدودیت‌های صرفی ۵۷

۵-۲-۴ - محدودیت‌های کاربردی ۵۸

۱-۵-۲-۴ - محدودیت‌های لزوم نام‌پذیری ۵۸

۲-۵-۲-۴ - محدودیت‌های سودمندی نوواژه ۵۸

۳-۵-۲-۴ - محدودیت‌های زیبایی شناختی ۵۹

۳-۴ - پسوند اشتقاقی «چی» ۶۱

۱-۳-۴ - محدودیت‌های دستوری ۶۱

۲-۳-۴ - محدودیت‌های زیرمقوله‌ای ۶۱

۳-۳-۴ - محدودیت‌های آوایی ۶۲

۴-۳-۴ - محدودیت‌های صرفی ۶۳

۵-۳-۴ - محدودیت‌های کاربردی ۶۳

۱-۵-۳-۴ - محدودیت‌های لزوم نام‌پذیری ۶۳

۲-۵-۳-۴ - محدودیت‌های سودمندی نوواژه ۶۳

۳-۵-۳-۴ - محدودیت‌های زیبایی شناختی ۶۴

۴-۴ - پسوند اشتقاقی «دان» ۶۶

۶۶	..... محدودیت‌های دستوری..... ۱-۴-۴
۶۶	..... محدودیت‌های زیرمقوله‌ای..... ۲-۴-۴
۶۷	..... محدودیت‌های آوایی..... ۳-۴-۴
۶۷	..... محدودیت‌های صرفی..... ۴-۴-۴
۶۸	..... محدودیت‌های کاربردی..... ۵-۴-۴
۶۸	..... محدودیت‌های لزوم نام‌پذیری..... ۱-۵-۴-۴
۶۸	..... محدودیت‌های سودمندی نوواژه..... ۲-۵-۴-۴
۶۸	..... محدودیت‌های زیبایی‌شناختی..... ۳-۵-۴-۴
۷۰	..... پسوند اشتقاقی «-ستان»..... ۵-۴
۷۰	..... محدودیت‌های دستوری..... ۱-۵-۴
۷۰	..... محدودیت‌های زیرمقوله‌ای..... ۲-۵-۴
۷۱	..... محدودیت‌های آوایی..... ۳-۵-۴
۷۲	..... محدودیت‌های صرفی..... ۴-۵-۴
۷۲	..... محدودیت‌های کاربردی..... ۵-۵-۴
۷۲	..... محدودیت‌های لزوم نام‌پذیری..... ۱-۵-۵-۴
۷۲	..... محدودیت‌های سودمندی نوواژه..... ۲-۵-۵-۴
۷۳	..... محدودیت‌های زیبایی‌شناختی..... ۳-۵-۵-۴
۷۵	..... پسوند اشتقاقی «-ش»..... ۶-۴
۷۵	..... محدودیت‌های دستوری..... ۱-۶-۴
۷۵	..... محدودیت‌های زیرمقوله‌ای..... ۲-۶-۴
۷۶	..... محدودیت‌های آوایی..... ۳-۶-۴
۷۷	..... محدودیت‌های صرفی..... ۴-۶-۴
۷۷	..... محدودیت‌های کاربردی..... ۵-۶-۴
۷۷	..... محدودیت‌های لزوم نام‌پذیری..... ۱-۵-۶-۴

۷۷	..... محدودیت‌های سودمندی نوواژه..... ۲-۵-۶-۴
۷۸	..... محدودیت‌های زیبایی‌شناختی..... ۳-۵-۶-۴
۸۰	..... پسوند اشتقاقی «-ک»..... ۷-۴
۸۰	..... محدودیت‌های دستوری..... ۱-۷-۴
۸۰	..... محدودیت‌های زیرمقوله‌ای..... ۲-۷-۴
۸۲	..... محدودیت‌های آوایی..... ۳-۷-۴
۸۳	..... محدودیت‌های صرفی..... ۴-۷-۴
۸۳	..... محدودیت‌های کاربردی..... ۵-۷-۴
۸۳	..... محدودیت‌های لزوم نام‌پذیری..... ۱-۵-۷-۴
۸۳	..... محدودیت‌های سودمندی نوواژه..... ۲-۵-۷-۴
۸۴	..... محدودیت‌های زیبایی‌شناختی..... ۳-۵-۷-۴
۸۶	..... پسوند اشتقاقی «-گاه»..... ۸-۴
۸۶	..... محدودیت‌های دستوری..... ۱-۸-۴
۸۷	..... محدودیت‌های زیرمقوله‌ای..... ۲-۸-۴
۸۸	..... محدودیت‌های آوایی..... ۳-۸-۴
۸۸	..... محدودیت‌های صرفی..... ۴-۸-۴
۸۹	..... محدودیت‌های کاربردی..... ۵-۸-۴
۸۹	..... محدودیت‌های لزوم نام‌پذیری..... ۱-۵-۸-۴
۸۹	..... محدودیت‌های سودمندی نوواژه..... ۲-۵-۸-۴
۹۰	..... محدودیت‌های زیبایی‌شناختی..... ۳-۵-۸-۴
۹۲	..... پسوند اشتقاقی «-گر»..... ۹-۴
۹۲	..... محدودیت‌های دستوری..... ۱-۹-۴
۹۳	..... محدودیت‌های زیرمقوله‌ای..... ۲-۹-۴
۹۴	..... محدودیت‌های آوایی..... ۳-۹-۴

عنوان

صفحه

۹۵	..... محدودیت‌های صرفی..... ۴-۹-۴
۹۵	..... محدودیت‌های کاربردی..... ۵-۹-۴
۹۵	..... محدودیت‌های لزوم نام‌پذیری..... ۱-۵-۹-۴
۹۵	..... محدودیت‌های سودمندی نوواژه..... ۲-۵-۹-۴
۹۶	..... محدودیت‌های زیبایی‌شناختی..... ۳-۵-۹-۴
۹۸	..... پسوند اشتقاقی «-نده»..... ۱۰-۴
۹۸	..... محدودیت‌های دستوری..... ۱-۱۰-۴
۹۸	..... محدودیت‌های زیرمقوله‌ای..... ۲-۱۰-۴
۹۹	..... محدودیت‌های آوایی..... ۳-۱۰-۴
۱۰۰	..... محدودیت‌های صرفی..... ۴-۱۰-۴
۱۰۱	..... محدودیت‌های کاربردی..... ۵-۱۰-۴
۱۰۱	..... محدودیت‌های لزوم نام‌پذیری..... ۱-۵-۱۰-۴
۱۰۱	..... محدودیت‌های سودمندی نوواژه..... ۲-۵-۱۰-۴
۱۰۲	..... محدودیت‌های زیبایی‌شناختی..... ۳-۵-۱۰-۴
۱۰۴	..... پسوند اشتقاقی «-ی»..... ۱۱-۴
۱۰۴	..... محدودیت‌های دستوری..... ۱-۱۱-۴
۱۰۴	..... محدودیت‌های زیرمقوله‌ای..... ۲-۱۱-۴
۱۰۷	..... محدودیت‌های آوایی..... ۳-۱۱-۴
۱۰۷	..... محدودیت‌های صرفی..... ۴-۱۱-۴
۱۰۸	..... محدودیت‌های کاربردی..... ۵-۱۱-۴
۱۰۹	..... محدودیت‌های لزوم نام‌پذیری..... ۱-۵-۱۱-۴
۱۰۹	..... محدودیت‌های سودمندی نوواژه..... ۲-۵-۱۱-۴
۱۱۰	..... محدودیت‌های زیبایی‌شناختی..... ۳-۵-۱۱-۴
۱۱۲	..... جمع‌بندی..... ۱۲-۴

فصل پنجم: جمع بندی و نتیجه گیری

۱۱۳	.....مقدمه	۱-۵
۱۱۳	.....روند کلی پژوهش حاضر	۲-۵
۱۱۴	.....بازبینی سؤالات تحقیق و پاسخ به آنها	۳-۵
۱۱۹	.....پیشنهادهایی برای مطالعات آتی	۴-۵
۱۲۱	.....واژه نامه فارسی به انگلیسی	
۱۲۳	.....واژه نامه انگلیسی به فارسی	
۱۲۵	.....منابع و مأخذ	

فهرست شکل‌ها

صفحه

عنوان

شکل ۳-۴. نمایش سه بعدی ارتباط سلسله‌مراتبی پسوندهای اشتقاقی انگلیسی بر اساس رویکرد تفکیک‌پذیری‌های و پلاگ (۲۰۰۲).....	۵۰
---	----

فهرست جدول‌ها

صفحه	عنوان
۳۱	جدول ۱-۳. مدل صرف لایه‌ای کیپارسکی.....
۳۸	جدول ۲-۳. محدودیت‌های گزینشی ۱۵ پسوند اشتقاقی های و پلاگ (۲۰۰۴).....
۴۸	جدول ۳-۳. ترتیب سلسله‌مراتبی ترکیبات دوتایی پسوندهای مورد مطالعه های و پلاگ (۲۰۰۲).....
۵۵	جدول ۱-۴. محدودیت‌های دستوری و زیرمقوله‌ای پسوند اشتقاقی «-انه».....
۶۰	جدول ۲-۴. محدودیت‌های گزینشی پسوند اشتقاقی «-انه».....
۶۲	جدول ۳-۴. محدودیت‌های دستوری و زیرمقوله‌ای پسوند اشتقاقی «-چی».....
۶۵	جدول ۴-۴. محدودیت‌های گزینشی پسوند اشتقاقی «-چی».....
۶۷	جدول ۵-۴. محدودیت‌های دستوری و زیرمقوله‌ای پسوند اشتقاقی «-دان».....
۶۹	جدول ۶-۴. محدودیت‌های گزینشی پسوند اشتقاقی «-دان».....
۷۱	جدول ۷-۴. محدودیت‌های دستوری و زیرمقوله‌ای پسوند اشتقاقی «-ستان».....
۷۴	جدول ۸-۴. محدودیت‌های گزینشی پسوند اشتقاقی «-ستان».....
۷۶	جدول ۹-۴. محدودیت‌های دستوری و زیرمقوله‌ای پسوند اشتقاقی «-ش».....
۷۹	جدول ۱۰-۴. محدودیت‌های گزینشی پسوند اشتقاقی «-ش».....
۸۱	جدول ۱۱-۴. محدودیت‌های دستوری و زیرمقوله‌ای پسوند اشتقاقی «-ک».....
۸۵	جدول ۱۲-۴. محدودیت‌های گزینشی پسوند اشتقاقی «-ک».....
۸۷	جدول ۱۳-۴. محدودیت‌های دستوری و زیرمقوله‌ای پسوند اشتقاقی «-گاه».....
۹۱	جدول ۱۴-۴. محدودیت‌های گزینشی پسوند اشتقاقی «-گاه».....
۹۴	جدول ۱۵-۴. محدودیت‌های دستوری و زیرمقوله‌ای پسوند اشتقاقی «-گر».....
۹۷	جدول ۱۶-۴. محدودیت‌های گزینشی پسوند اشتقاقی «-گر».....
۹۹	جدول ۱۷-۴. محدودیت‌های دستوری و زیرمقوله‌ای پسوند اشتقاقی «-نده».....
۱۰۳	جدول ۱۸-۴. محدودیت‌های گزینشی پسوند اشتقاقی «-نده».....
۱۰۶	جدول ۱۹-۴. محدودیت‌های دستوری و زیرمقوله‌ای پسوند اشتقاقی «-ی».....
۱۱۱	جدول ۲۰-۴. محدودیت‌های گزینشی پسوند اشتقاقی «-ی».....

فصل اول

کلیات

۱-۱- مقدمه

زبان‌مندان نسبت به وجود اجزاء سازنده در زبان خود و همچنین نسبت به توالی آنها از دانش زبانی برخوردارند. به طور مثال هر گویشور زبان فارسی می‌داند که جمله‌ی «هوا عالی است» از «هوا»، «عالی»، و «است» تشکیل شده و همچنین می‌داند که واژه‌ی «بزرگوارانه‌تر» از «بزرگ»، «-وار»، «-انه» و «-تر» تشکیل یافته و صورت زبانی «*وارانه‌تر بزرگ» غیر دستوری است. آگاهی گویشوران نسبت به وجود وندها و توالی بین آنها (که اغلب نیز غیر آگاهانه می‌باشد) قسمتی از دانش صرفی آنها است. در این دانش صرفی هر توالی دلخواهی از وندهای اشتقاقی و یا تصریفی زبان ممکن نمی‌باشد. دستوری بودن واژه‌ی مشتق «بزرگوارانه‌تر» و غیر دستوری بودن صورت زبانی «*وارانه‌تر بزرگ» شاهی بر این ادعا است.

طبق گفته‌ی فب (۱۹۸۸) دانش صرفی محدودیت‌هایی بر روی وندها در ترکیب با یکدیگر و در انتخاب پایه‌ی مناسب اعمال کرده و از این طریق واژگان بالفعل زبانی را پدید می‌آورد. هدف رساله‌ی حاضر شناسایی و

توصیف اینگونه محدودیت‌ها در ده مورد از زیاترین پسوندهای اشتقاقی زبان فارسی است. این پژوهش در راستای اهداف علم زبان‌شناسی در توصیف دانش زبانی بشر به پیش می‌رود تا توصیفی دقیق‌تر و علمی‌تر از این بخش از دانش صرفی به دست دهد. این تحقیق دارای کاربرد نظری بوده و گامی است در رسیدن به شناخت بهتر اشتقاق که به عنوان یکی از مهمترین فرایندهای واژه‌سازی مطرح می‌باشد.

۱-۲- بیان موضوع

صرف^۱ حوزه‌ای در زبان‌شناسی است که به مطالعه‌ی اجزاء و صورت‌های مختلف واژه‌ها می‌پردازد. تلاش پژوهشگران این حوزه آگاهی از چگونگی ساخته شدن واژه‌ها در زبان‌های مختلف می‌باشد. در واقع کار این حوزه توصیف دانش صرفی زبان‌مندان بوده و با ساختار درونی واژه‌ها سر و کار دارد. به عنوان مثال در بررسی ساختار درونی صورت زبانی «افشاگرانه‌تر» می‌بینیم که پسوند «-تر» به پایه‌ی «افشاگرانه» اضافه شده است. واژه‌ی «افشاگرانه» نیز به نوبه‌ی خود از ترکیب «افشاگر» با پسوند «-انه» درست شده و «افشاگر» نیز حاصل ترکیب ریشه-ی «افشا» و پسوند اشتقاقی «-گر» می‌باشد.

همانگونه که پیشتر نیز گفته شد زبان‌مندان نسبت به توالی وندهای اشتقاقی از دانش صرفی برخوردارند و هر توالی ممکن در پسوندهای اشتقاقی زبان ممکن نمی‌باشد. دستوری بودن واژه مشتق «شهیدپرورانه‌تر» و غیر-دستوری بودن صورت زبانی «*شهیدترپرورانه» شاهدی بر این ادعاست. در اصل دانش صرفی محدودیت‌هایی برای وندها در انتخاب پایه مناسب ایجاد می‌کند (فب ۱۹۸۸). برای مثال اگر تعداد ۱۵ پسوند زبانی اشتقاقی را در نظر بگیریم و بخواهیم ترکیباتی شامل دو پسوند اشتقاقی به وجود بیاوریم تعداد 15×14 ترکیب ممکن وجود خواهند داشت، اما از این بین فقط تعداد محدودی به صورت بالفعل در زبان موجود می‌باشند. در چارچوب نظری بویج (۲۰۰۵) وندها در الحاق شدن به پایه‌ها محدودیت‌های گزینشی خاصی را در نظر می‌گیرند. به اعتقاد وی این محدودیت‌ها شامل محدودیت‌های گزینشی دستوری، صرفی، آوایی و معنایی هستند. مسأله‌ای که در این رساله مطرح می‌شود بررسی این محدودیت‌های گزینشی در پسوندهای اشتقاقی زبان فارسی است. با توجه به محدودیت‌های گزینشی، هر پسوند اشتقاقی زبان فارسی ممکن است ملاحظات معنایی، صرفی، واجی، دستوری و کاربردی از قبیل لزوم نام‌پذیری، سودمندی نواژه و زیبایی‌شناختی خاص خود را در الحاق شدن به پایه‌های مختلف در نظر داشته باشد. به عنوان نمونه‌هایی از این دست می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

^۱ morphology

نمونه‌ی محدودیت‌های دستوری و زیرمقوله‌ای: وند «-مند» صرفاً به پایه‌هایی افزوده می‌شود که به مقوله‌ی نحوی اسم تعلق داشته و به لحاظ زیرمقوله‌ای در زمره‌ی اسم‌های انتزاعی جای می‌گیرند، مانند واژه‌ی «علاقه‌مند».

نمونه‌ی محدودیت‌های آوایی: پسوند «-نده» به پایه‌هایی که به /and/ ختم شده باشند افزوده نمی‌شود: «*خورنده»

نمونه‌ی محدودیت صرفی: پسوند «-ئیت» عمدتاً به پایه‌هایی با تبار عربی افزوده می‌شود.

نمونه‌ی محدودیت‌های کاربردی لزوم نام‌پذیری: صورت‌زبانی «*دکترانه» به دلیل عدم نیاز گویشوران در زبان به وجود نمی‌آید.

نمونه‌ی محدودیت‌های کاربردی سودمندی نوواژه: صورت‌زبانی «*ساعتانه» به دلیل وجود واژه‌ی «هرساعت» در زبان پدید نمی‌آید.

نمونه‌ی محدودیت‌های زیبایی‌شناختی: صورت‌زبانی «*درس‌ستان» به دلیل هم‌راستا نبودن با معیارهای زیبایی‌شناختی در زبان ایجاد نمی‌شود.

هدف این رساله توصیف محدودیت‌های گزینشی حاکم بر تعداد مشخصی از پسوندهای زبانی اشتقاقی زبان فارسی است. برای این کار ابتدا تعداد ده پسوند زبانی اشتقاقی زبان فارسی انتخاب می‌شوند. به لحاظ نظری امکان رخداد N تعداد ترکیبات مشتق دارای این پسوندها وجود دارد، اما از آنجا که تمامی این تعداد به صورت بالفعل در زبان یافت نمی‌شوند، واژه‌های مشتق حاصل از این پسوندها که در زبان به صورت بالفعل موجود می‌باشند از فرهنگ لغت استخراج خواهند شد. در ابتدا محدودیت‌های گزینشی دستوری و زیرمقوله‌ای این پسوندها در کلمات موجود بررسی و توصیف شده و از این طریق مقوله‌های عمده‌ی دستوری و زیرمقوله‌های پایه‌های مناسب برای هر پسوند اشتقاقی به دست داده خواهند شد. داده‌های موجود در زبان حاکی از این مطلب هستند که ضرورتاً تمامی پایه‌های مقوله‌ای و زیرمقوله‌ای مناسب برای هر پسوند به آن ملحق نمی‌شوند. مسأله‌ای که از این پس مطرح می‌شود نحوه‌ی انتخاب پایه‌های مناسب مقوله‌ای و زیرمقوله‌ای ممکن توسط هر پسوند اشتقاقی است. برای این کار ابتدا با در دست داشتن پایه‌های دستوری و زیرمقوله‌ای مناسب، محدودیت‌های صرفی، آوایی و کاربردی ممکن احتمالی برای هر پسوند در نظر گرفته خواهند شد. در گام بعدی تعداد ۵۰ پایه از هر مقوله که قرار گرفتن آنها در کنار پسوندهای اشتقاقی به لحاظ مقوله‌ای و زیرمقوله‌ای بلامانع می‌باشد اما در عین حال پسوند مربوطه به آنها افزوده نشده و در واژه‌های مشتق بالفعل زبان موجود نمی‌باشند از فرهنگ لغت استخراج می‌شوند. در ادامه با قرار دادن پایه‌های استخراج شده در کنار پسوندهای اشتقاقی و ایجاد صورت‌های زبانی

ممکن اما ناموجود و قرار دادن آنها در محدودیت‌های گزینشی احتمالی و تحلیل داده‌ها به ارائه‌ی محدودیت‌های صرفی، آوایی، و کاربردی ناظر بر پسوندهای مورد مطالعه پرداخته خواهد شد.

۳-۱- اهداف تحقیق

هدف کلی این پژوهش بررسی شرایط و محدودیت‌هایی است که در ترتیب قرار گرفتن وندهای اشتقاقی واژگان زبان فارسی وجود دارند. در این راستا اهداف زیر دنبال می‌شوند:

۱. تعیین محدودیت‌های دستوری

۲. تعیین محدودیت‌های آوایی

۳. تعیین محدودیت‌های معنایی

۴. تعیین محدودیت‌های صرفی

۵. تعیین محدودیت‌های کاربردی لزوم نام‌پذیری

۶. تعیین محدودیت‌های کاربردی سودمندی نوواژه

۷. تعیین محدودیت‌های کاربردی زیبایی‌شناختی

۴-۱- ضرورت و اهمیت تحقیق

۱. کمک به شناخت بهتر فرایند اشتقاق به عنوان یکی از مهمترین فرایندهای واژه‌سازی زبان فارسی

۲. برداشتن گامی در راستای رسیدن به همگانی‌های فرایند اشتقاق

۳. کمک به واژه‌سازان در انتخاب وند و پایه مناسب در امر واژه‌سازی و معادل‌سازی در برابر

واژه‌های بیگانه

۴. بررسی ترتیب وندها می‌تواند در زبان‌شناسی رایانه‌ای مورد استفاده قرار گیرد.

۱-۵- کاربرد نتایج تحقیق

این تحقیق دارای کاربرد نظری بوده و گامی است در رسیدن به شناخت بهتر اشتقاق که به عنوان یکی از مهمترین فرایندهای اشتقاقی مطرح می‌باشد. علاوه بر این، یافته‌های این پژوهش می‌تواند مورد توجه و استفاده‌ی زبان‌شناسان نظری، زبان‌شناسی رایانه‌ای و مترجمین قرار بگیرد. افزون بر اینها از نتایج این پژوهش می‌توان در آموزش زبان فارسی به غیر فارسی زبانان نیز استفاده کرد.

۱-۶- فرضیه‌ها و سؤال‌های تحقیق

پژوهش حاضر برای بررسی و پی بردن به قواعد و محدودیت‌های ناظر بر ترتیب قرارگیری وندهای اشتقاقی زبان فارسی، در صدد پاسخگویی به سوالات زیر می‌باشد:

- ۱- محدودیت‌های گزینشی دستوری پسوندهای مورد مطالعه کدامند؟
- ۲- محدودیت‌های گزینشی زیرمقوله‌ای پسوندهای مورد مطالعه کدامند؟
- ۳- محدودیت‌های گزینشی آوایی پسوندهای مورد مطالعه کدامند؟
- ۴- محدودیت‌های گزینشی صرفی پسوندهای مورد مطالعه کدامند؟
- ۵- محدودیت‌های گزینشی کاربردی لزوم نام‌پذیری پسوندهای مورد مطالعه کدامند؟
- ۶- محدودیت‌های گزینشی کاربردی سودمندی نواژه پسوندهای مورد مطالعه کدامند؟
- ۷- محدودیت‌های گزینشی کاربردی زیبایی‌شناختی پسوندهای مورد مطالعه کدامند؟

۱-۷- داده‌ها و روش تحقیق

در این رساله تعداد ۱۰ پسوند زایای اشتقاقی زبان فارسی از رساله‌ی عباسی (۱۳۸۴) استخراج می‌شوند.

این ده پسوند به ترتیب میزان زایایی عبارتند از:

«-ی»، «-نده»، «-انه»، «-ک»، «-گاه»، «-گر»، «-دان»، «-چی»، «-ستان» و «-ش»

به لحاظ نظری امکان رخداد N تعداد ترکیبات مشتق دارای این پسوندها وجود دارد، اما تمامی این تعداد به صورت بالفعل در زبان یافت نمی‌شوند. بر این اساس کلماتی که دارای این ۱۰ پسوند بوده و به صورت بالفعل در زبان فارسی موجود می‌باشند از فرهنگ زانسو (خسرو کشانی) استخراج می‌شوند. به دلیل اینکه داده‌های به دست